

УДК 821.161.3-312.9:821(4)-312.9

М. У. Аммон

Навук. кір. – І. Ф. Штэйнер, доктар філал. навук, прафесар

«ЛАБІРЫНТЫ» В. ЛАСТОЎСКАГА Ў КАНТЭКСЦЕ РАЗВІЦЦА ЕЎРАПЕЙСКОЙ ФАНТАСТЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Аповесць В. Ластоўскага “Лабірынты” ўяўляе сабой выдатны прыклад спалучэння ў беларускім прыгожым пісьменстве пачатку 20 ст. нацыянальных традыцый і найноўшых тэндэнцый у тагачаснай еўрапейскай культуры. Навуковая навізна дадзенага даследавання заключаецца ў імкненні аўтара даць вычарпальную характарыстыку згаданаму твору на фоне еўрапейскай фантастычнай літаратуры. Апошняя выявілася ў спробах жанравай атрыбуцыі названага тэксту, выяўленні яго паэтыкі і ідэяна-тэматычнай скіраванасці.

Зараджэнне ўласна фантастычнай літаратуры ў еўрапейскім прыгожым пісьменстве традыцыйна звязваюць з канцом 19 – пачаткам 20 стагоддзя. Менавіта ў акрэслены перыяд адбываецца прынцыповае адасабленне прафесійных фантастаў ад папярэдняй фантастычнай традыцыі.

Адным з фактараў існавання тагачаснай культуры была арыентацыя на навуку як асноўны стымул руху «хома сапіенса» наперад. Кардынальныя ж змены ў жыцці грамадства прывялі да неабходнасці стварэння цэласнага і зразумелага звычайнаму чалавеку вобраза новага свету, а таксама моцнай патрэбы ва ўвядзенні эмацыянальна-пачуццёвага складніка ў працэс спасціжэння эпохі.

Згаданая акалічнасць знайшла сваё адлюстраванне ў творчасці Ж. Верна («З Зямлі на Месяц», «20000 лье пад вадой» і інш.) і Г. Уэлса («Машына часу», «Нябачны чалавек», «Вайна светаў» і г. д.). Кнігі абодвух фантастаў у той ці іншай ступені дэманструюць унікальныя здольнасці вербальнага мастацтва не толькі перадаваць важнейшыя дасягненні людской цывілізацыі, але і прадбачваць іх. Персанажы названых аўтараў нярэдка падарожнічаюць у будучае, сутыкаюцца з незвычайнымі адкрыццямі, вынаходніцтвамі і невытлумачальнымі з трывіяльнага пункту гледжання падзеямі. Вышэй адзначанае, акрамя сваёй відавочнай займальнай функцыі, стварае неабходную адаптацыйную платформу для пераадолення так

званага футурашоку, падрыхтоўваючы чытача да непазбежнасці хуткіх змен.

У дадзеным кантэксце беларуская фантастыка развівалася ў даволі складаных гісторыка-культурных умовах. Адною з найбольш істотных дэтэрмінантаў літаратурнага працэсу канца 19 – пачатку 20 стагоддзя з’яўляецца відавочная актуалізацыя праблем нацыянальнай самаідэнтыфікацыі. Акрэсленая тэндэнцыя асабліва ўскладнілася пасля вядомых падзей 1917 г. пад уплывам агульных інтэграцыйных працэсаў унутры новай саюзнай дзяржавы. Яшчэ адным не менш уплывовым фактарам можна назваць далейшую распрацоўку і кананізацыю ў вербальным мастацтве эстэтыкі сацыялітычнага рэалізму. Пералічаныя чыннікі патрабавалі ад прыгожага пісьменства простых і максімальна блізкіх да рэчаіснасці вобразаў, што абумовіла нізкі інтарэс да паэтыкі незвычайнага з боку мясцовых майстраў слова.

Сярод нешматлікіх фантастычных твораў згаданага перыяду асаблівае месца займае апавесць В. Ластоўскага «Лабірынты» з яе выразным сінтэзам сцыентысцкага і гуманітарнага пачаткаў. У тэксце рэпрэзентавана ўнікальная аўтарская канцэпцыя генезісу індаеўрапейцаў, галоўную ролю ў якой адыгрывала, як заўважае П. Васючэнка, «беларуская звышцывілізацыя» [1, с. 4]. Адзначаная праблематыка, на думку Л. Юрэвіча, рэалізуецца з дапамогай індуктыўнага метаду, што дэманструе «новы падыход да рэканструкцыі мінулага, заснаваны на разуменні гісторыі асобнага народу як канкрэтнага ўвасаблення трасфармаваных агульных заканамернасцяў сусветнай гісторыі» [2, с. 13].

Складанасць і неадназначнасць выкладу пісьменнікам уласнай задумы як на фармальным, так і на зместавым узроўнях стала прычынай шматлікіх разыходжанняў у жанравай індэнтыфікацыі аповесці з боку сучасных даследчыкаў. Аднак выразная прысутнасць у межах названага твора прыкмет фантастычнага, дэтэктывнага, прыгодніцкага, гістарычнага, філасофскага і іншых аповедаў робіць слушным меркаванне П. Васючэнкі аб прыярытэце адкрыцця В. Ластоўскім сінтэтычнага рамана – «умоўнай жанравай мадыфікацыі, існаванне якой прыпадае на мяжу XX – XXI стагоддзяў» [3, с. 5].

Лагічным таксама падаецца меркаванне навукоўцы аб набліжэнні «Лабірынтаў» да такой папулярнай літаратурнай з’явы другой паловы 20 ст., як інтэлектуальны дэтэктыв. Дадзены жанр з’яўляецца практычным увасабленнем постмадэрнісцкіх уяўленняў аб вербальным мастацтве, што рэалізуецца праз шматузроўневую гульню з чытачом. Гіпотэза пацвярджаецца словамі У. Конана, які

звярнуў увагу на «парадоксы злучэння традыцыйнай для нашай літаратуры адраджэнскай эстэтыкі з мадэрнісцкім, мабыць, нават постмадэрнісцкім сюжэтам» [4, с. 88] у аповесці.

Так, дзеянне твора развіваецца ў некалькіх ідэйна-тэматычных плоскасцях, свядома ці інтуітыўна разлічаных на розную аўдыторыю. З аднаго боку, перад намі прадстаўлены даволі складаны дэтэктыўны сюжэт у гістарычным антуражы, заснаваны на прыгодах галоўнага героя ў сутарэннях старажытнага Полацка і міжвольных спробах высвятлення ім таямніц «Археалагічнай Вольнай Контэрфратэрніі» – мясцовага краязнаўчага таварыства. Больш дасведчаны чытач, наадварот, здольны заўважыць у «Лабірынтах» выразныя прыкметы гістарычнага аповеду з невялікай інкрустацыяй дэтэктыўных элементаў. Вышэй акрэсленае пацвярджаецца багаццем рэпрэзентаванага пісьменнікам матэрыялу аб паходжанні і развіцці тых ці іншых народаў, рэлігій і інш. Пры гэтым, як заўважае А. Макарэвіч, распрацоўка В. Ластоўскім згаданага праблемнага поля надае асобным эпізодам тэксту спецыфічную афарбоўку, выразнымі прыкметамі якой выступаюць «стылёвая рацыянальнасць, навуковасць, нават халоднасць» [5, с. 294].

Нарэшце, пры больш дэтальным разглядзе твор можна інтэрпрэтаваць як метафізічны роздум аўтара наконт прыроды беларускай ментальнасці, магчымых шляхоў пабудовы ідэальнага грамадства, перспектывах техногеннай цывілізацыі і г. д. Апошні падыход дае падставы некаторым даследчыкам разглядаць аповесць у межах парабалічнай прозы і культавай містэрыі (Л. Юрэвіч), а таксама характарызаваць тэкст як «філасофска-культуралагічную утопію» [6, с. 13] (В. Барысенка).

Адзначаная ідэйна-тэматычная кантамінацыя ў многім стымулявана шырокім зваротам айчыннага майстра слова да паэтыкі незвычайнага. На зместавым узроўні названая заканамернасць выявілася праз зварот пісьменніка да шэрагу літаратурных дапушчэнняў і свядомых містыфікацый, цэнтральнае месца сярод якіх займае архетып лабірынта. Вакол яго будзецца гіпотэза аб храналагічнай першаснасці крыўскай цывілізацыі перад рымскай і грэчаскай. У шматлікіх пакоях падземных сутарэнняў В. Ластоўскі змяшчае бібліятэку Еўфрасінні Полацкай – найкаштоўнейшы збор легендарных манускрыптаў і фаліянтаў. Дадзены вобраз выклікае асацыяцыі са знакамітай Вавілонскай бібліятэкай, створанай Х. Л. Борхесам у аднайменным апавяданні.

Аднак, як заўважае П. Васючэнка, у «Лабірынтах» «аб'ектам аўтарскай міфатворчасці робіцца не толькі мінулае, але і будучыня»

[7, с. 146]. Аб прагнастычнай скіраванасці пісьменніцкіх інтэнцый сведчыць шырокае выкарыстанне ў тэксце характэрных для футуралагічнай літаратуры сюжэтных стратэгий. Так, у сакрэтных лабараторыях старажытнага горада вынайзены элексір даўгалецця, выкарыстоўваюцца найноўшыя нават у сучасным разуменні сродкі аэрацыі і асвятлення. Падземным мудрацам вядомыя нават метады штучнага маніпулявання матэрыяй: «адным з важнейшых адкрыццяў, якія імі тут зроблены, ёсць крывін, пры помачы якога кожную рэч можна разлажыць на першапачатковыя высхады, і з першапачатковых высхадаў злажыць любую рэч» [8, с. 106].

Сярод знешніх прыкмет фантастычнага аповеду адмысловую функцыю выконвае прыём скажэння часава-прасторавага кантынууму. Названая тэндэнцыя рэалізуецца праз спалучэнне аўтарам двух пластоў мастацкай умоўнасці: першаснай (прыезд героя ў Полацк, знаёмства з мясцовым таварыствам і г.д.) і другаснай (звышнатуральнасць здзейсненага персанажам падарожжа па лабірынце, смерць і ўваскрэшэнне Падземнага Чалавека і інш.). Дэфармацыі хранатопа садзейнічае таксама адмысловая форма нарацыі ў аповесці, што звязана з матывам рытуальнага сыходжання героя ў іншы свет (катабасісам). Адсюль вынікае шырокае выкарыстанне аўтарам паэтыкі сну, якая выявілася ў пэўнай дыскрэтнасці фабулы, а таксама гранічным існаванні тэксту на мяжы дзвюх рэальнасцей – рацыянальнай і ірацыянальнай.

Такім чынам, «Лабірынты» В. Ластоўскага ўяўляюць сабой паспяховае спалучэнне ў беларускай літаратуры нацыянальных традыцый і найноўшых тэндэнцый у еўрапейскай культуры пачатку 20 ст. Аднак, на жаль, пры ўсіх сваіх ідэйна-мастацкіх вартасцях дадзены твор быў надоўга пазбаўлены свайго чытача і не здолеў паўплываць на далейшае станаўленне ўласна беларускай фантастычнай традыцыі. Падобны лёс напаткаў таксама шэраг іншых тэкстаў, у тым ліку і адзін з першых айчынных навукова-фантастычных раманаў «Вызваленне сіл» З. Астапенкі.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Васючэнка, П. В. Ад тэксту да хранатопа : артыкулы, эсэ, пятрогліфы / П. В. Васючэнка. – Мінск : Галіяфы, 2009. – 200 с.
- 2 Юрэвіч, Л. Каментары : літаратуразнаўчыя артыкулы / Л. Юрэвіч. – Мінск, 1999. – 302 с.
- 3 Васючэнка, П. Захоплены лабірынтам. Таямніцы творчасці Вацлава Ластоўскага / П. Васючэнка // Роднае слова. – 2008. – № 11. – С. 3 – 6.
- 4 Конан, У. Парадоксы эстэтыкі Вацлава Ластоўскага: традыцыя і мадэрнізм / У. Конан // Весці БДПУ. – Серыя 2. – 2008. – № 4. – С. 86 – 89.

5 Макарэвіч, А. Праблема жанравых мадыфікацый у беларускай прозе 19 – пач. 20 ст. / А. Макарэвіч. – Магілёў: Выд-ва МДУ імя А. Куляшова, 1992. – 332 с.

6 Барысенка, В. Творчасць Вацлава Ластоўскага ў ідэйна-мастацкім кантэксце беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя : аўтарэф. дысерт. на суіск. нав. ст. канд. філалаг. навук / В. Барысенка. – Мінск, 2002. – 16 с.

7 Васючэнка, П. В. Мастацкія адкрыцці Вацлава Ластоўскага на фоне сусветнай літаратуры / П. В. Васючэнка // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. – Гуманитарные науки. Литературоведение. – 2008. – № 7. – С. 145 – 148.

8 Ластоўскі, В. Бяздоннае багацце / В. Ластоўскі. – Мінск : Юнацтва, 2001. – 204 с.

УДК 821.161.3-31:177.82

А. Ул. Андрэева

Навук. кір. – І. Ф. Штэйнер, доктар філал. навук, прафесар

АДЗІНОТА ЯК ПРАЯВА РАЗБУРАЛЬНАЙ СІЛЫ Ў АПОВЕСЦІ Ф. СІЎКО «ТЫДЗЕНЬ ВЯЛІКАЙ КОТКІ»

Катэгорыя адзіноты ў сённяшняй беларускай літаратуры займае дамінуючую пазіцыю сярод псіхастанаў, якія сучасныя пісьменнікі адлюстроўваюць у сваіх творах. Адзінота можа разглядацца з двух бакоў: як станоўчая эмоцыя, што валодае стваральнай сілай і вылучае індывіда з шэрагу іншых, надзяляючы яго ўнікальнымі рысамі; і як негатыўны стан, які прыводзіць да рознага кшталту адхіленняў у паводзінах асобы. У дадзеным артыкуле разглядаецца разбуральная адзінота, якая носіць характар хваробы і пераўтварае індывіда ў істоту, рухаючай сілай для якой становіцца прага дэканструкцыі.

Адлюстраванне рознага кшталту псіхалагічных зрухаў у межах мастацкага тэксту з'яўляецца характэрнай і вызначальнай рысай сучаснай беларускай літаратуры. Заглыбленасць творцаў ва ўнутраны свет персанажаў можна патлумачыць спробай зразумець падставы, якія матывуюць рэальных людзей на здзяйсненне тых або іншых учынкаў.

Адным з асноўных матываў, які прасочваецца на працягу ўсяго аповеду твора «Тыдзень вялікай коткі» Франца Сіўко, становіцца матыв адзіноты. Гэтая эмоцыя звязвае ў ланцужок усе калізійныя аповесці і яднае размаітыя характары.